

ahiretin
sorumluluğunu taşımak ve

dünyayı
güzelleştirmek üzerine

Turgut Cansever

(1920-2009)

Turgut Cansever, kendisi ile yapılan bir söyleşide, “Soru sormaktan ‘soruyu soran, cevaplayan, ümmete öğreten ve ilk üçünü takdir eden’ fayda görür. Ben soruyu sormaya çalıştım. Toplumun müsaade verdiği küçücük alanda bir şeyler yapmaya çalıştım.” diyordu. Mimar ve şehirci kimliğini ısrarla sorduğu sorular ve sahip çıktığı düşünce mirası ile zenginleştirmiş bir mütefekkir olan Cansever’in özgün duruşunu bir panelle yeniden gündeme getirmek istedik.

Uzun yıllardır, sahih bir ilim ve düşünce geleneği çevresinde bir buluşma yeri olan *İlmi Etüdler Derneği*, büyük bir bahtiyarlıkla 29 Nisan 2006’da Turgut Cansever’i de bir konferans vermek üzere konuk etmiş ve lisans-lisansüstü düzeyde öğrenciler onu dinleme fırsatı bulmuşlardı.

Yusuf Kaplan’ın soruları ile zenginleşen, düşünce ufkumuzu derinleştiren bu güzel hatıranın bir vefa borcu olarak yayınlanması ise, bu panel sayesinde mümkün oldu. Cansever’in düşüncesinin en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde tazeliğini hep koruması ve kendisine bir rahmet vesilesi olması dileklerimizle, bu kitapçığı takdim ediyoruz.

Turgut Cansever

Türk Ocakları'nın kurucularından Doktor Hasan Ferid Bey ile eşi Saime Hanım'ın beş çocuğundan en büyüğü olarak, 1920'de Antalya'da dünyaya geldi. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nde okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden "Osmanlı ve Selçuklu Mimarisinde Sütun Başlıkları" adlı teziyle *sanat tarihi doktoru*, "Modern Mimarinin Sorunları" adlı tezi ile *doçent* unvanını aldı.

1949 yılında Sadullah Paşa Yalısı'nın restorasyonunu gerçekleştirdi. Bu, meslek hayatının ilk önemli tecrübesi oldu. 1951'de ortağı Abdurrahman Hancı ile birlikte ilk mimarlık bürosunu kurdu. Birlikte tasarladıkları Büyük Anadolu Kulübü Otel, önemli eserlerindendir. Karatepe Açık Hava Müzesi, Diyarbakır Koleji, ODTÜ Kampüsü yarışma projesi, Türk Tarih Kurumu binası, 1950'li yıllarda tasarlanmış çalışmalarındandır.

Turgut Cansever, 1952 yılında Nilüfer Hanım ile evlenmiştir; çiftin çocukları da mimardır.

1958'de Bayezid Meydanı tasarımına başladı. Bu çalışma, onu şehir, imar, koruma alanında mücadele vermeye yönlendirdi. Bu alanlarda kısa süreli pek çok görev aldı. Aldığı görevlerin bazıları şunlardır: 1959-60'ta kuruluşunda bulunduğu Marmara Bölgesi Planlama Teşkilatı Başkanlığı ve 1961'de İstanbul Belediyesi Planlama Müdürlüğü; 1974-75'te Dünya Bankası İstanbul Metropol Planlama Projesi'ne başkanlık; 1974-76 arasında Avrupa Konseyi Türk Delegasyonu üyeliği; 1975-80 arasında İstanbul Belediyesi'nde, 1979'da Ankara Belediyesi'nde metropol planlama, yeni yerleşmeler, kent merkezleri ve koruma danışmanlığı.

1960'lı yıllar, Cansever'in Bodrum'la tanıştığı dönemdir. Kendisine 1980'de aldığı iki Ağa Han ödülünden birini getirecek olan Erteğün Evi Restorasyonu, Bodrum'la tanışmasının sonucudur. Türk Tarih Kurumu binası (1951-1967, Ankara, Ertur Yener ile birlikte gerçekleştirdiği) ve Ahmet Erteğün Evi Restorasyonu (1971-1973, Bodrum) ona 1980 yılında iki Ağa Han ödülü birden getirdi. Üçüncü ödülü ise 1992 yılında aldı. Bodrum'da, Emine Öğün, Mehmet Öğün ve Feyza Cansever ile gerçekleştirdiği Demir Evleri Projesi, kendisine üçüncü Ağa Han ödülünü getirdi. Eserleri, üç kez Ağa Han Mimarlık Ödülü'ne layık görülmüş tek mimardır. 1983'te Mekke Üniversitesi'nde eğitim programı hazırlık danışmanı olarak çalıştı. Aynı yıl Ağa Han Büyük Jüri üyeliği yaptı.

Cansever, 90'lı yıllarda yayın faaliyetlerini sürdürdü. Pek çok makale yayımladı, yazı derlemelerini kitap haline getirdi. Abidevi bir eser olan "Mimar Sinan" kitabı, 2005 yılında yayınlandı. 2007'de İstanbul'da, hakkında, "Turgut Cansever: Mimar ve Düşünce Adamı" başlıklı bir sergi açıldı. Küratörlüğünü Uğur Tanyeli ile Atilla Yücel'in yaptığı sergi, Türkiye'de arşiv belgesi niteliğinde malzemeye dayanarak yapılmış ilk retrospektif mimar sergisidir.

Turgut Cansever'i 22 Şubat 2009 tarihinde ahirete uğurladık.

Cansever'in yayınlarından bazıları:

- Düşünceler ve Mimari, 1981
- Şehir ve Mimari, 1992
- Ev ve Şehir, 1994
- Kubbeyi Yere Koymamak, 1997
- İstanbul'u Anlamak, 1998
- Mimar Sinan, 2005
- Osmanlı Şehri, 2010
- Sonsuz Mekânın Peşinde, 2010

AHİRETİN SORUMLULUĞUNU TAŞIMAK VE DÜNYAYI GÜZELLEŞTİRMEK ÜZERİNE*

Turgut Cansever

5

Önemi neredeyse toplumda kaybolmuş bir kelimedenden hareket ederek bir şeyler söylemek istiyorum. “Ahiret” kelimesi, benim çocukluğumdan beri çevremde öldükten sonra gidilecek yer ile orada karşılaşılabilecek meselelerle ilgili, cennete yahut cehenneme gitmek gibi, cezalandırmak yahut mükâfatlandırmak gibi bağlamlarda konuşulurdu. Yani bu dünyayla alakası olmayan bir olaylar alanına aitmiş gibi. Bana öyle geliyor ki ahiretin yaygın bir şekilde uzak gelecek ile ilgili olarak tanımlanması, toplumumuzun ciddi bir şekilde sorunları çözememe, anlamama ve önemseyememe gibi bir eksikliğinin sebebi olmuştur.

Aslında “ahiret”, “ahir” kelimesi, içinde bulunduğumuz andan hemen sonrası demek. Ben mimarım. Mimariyi yapmak, Türkiye’deki şartlarda çok zor; çünkü şehirler, mimariyi yapmaya imkân vermeyecek tarzda gayet düzensiz bir şekilde oluşuyor. Bu şehirlerin düzenli yahut güzel gelişmesi nasıl sağlanır? Bu soru, benim bundan 30-40 sene evvel meselem haline geldi ve şehir planlamasıyla meşgul olmaya başladım. Planlama; bugün, yarın için ne yapılmasına lazım geldiğine dair bir tasavvur geliştirme çabası... Tabii toplumumuzda ne zaman şehrin geleceğinden bahsetsem; herkes bana, “Sen onu

* Bu metin Turgut Cansever’in 29 Nisan 2006’da *İlmi Etüdler Derneği*’nde verdiği konferansın çözümüdür. Metinde italikle yazılmış kısımlar Yusuf Kaplan’ın sorularını ve değerlendirmelerini içermektedir.

bırak, bugünü söyle.” diyordu. Hâlbuki bu toplum, hep gelecek için, ahiret için yetiştirilmiş bir toplum... Bütün dindarlar, ahiret korkusu ile yetiştirilmişler; ama onların korktuğu ahiret, yani sonrası çok uzakta. O, çok uzakta olduğu için korkusu da az oluyor. Ama kelimenin kendisi, hemen yaşadığımızdan sonraki demek. Doğrusu, ahir kelimesini doğru şekilde anladığımız zaman dünyaya bakış tarzımızın değişeceğini sanıyorum. Ahiret korkusu dediği zaman dinimiz, bize, “Onunla yüklü olunuz!” diyor. Bu korku, aynı zamanda geleceğe karşı bir sorumluluk bilincinin de temelini teşkil ediyor.

Ahiret eğer korku verici bir şeyse; beraberinde korkuyu aşacak, korkuya sebep olacak gelişmeyi, olumsuz gelişmeyi düzeltecek bir iradeyi, bir bilinci de gerekli kılıyor. Bu da insanı, ahiret bilinciyle beraber geleceğin sorumlusu olan varlık haline dönüştürüyor. İnsanı dünyayı güzelleştirmekle mükellef, yükümlü varlık haline dönüştürüyor. Ahiret kelimesinin anlamının kaybedilmiş olması, toplumumuzda hakikaten toplumla bütünleşmiş bir gelecek çabasının; planlama, şehir, yani binaların inşası ile ilgili meseleleri arka plana, gündemin dışına iten, daha ziyade güncel olan içerisinde yaşamaya kapıları açan bir tavrı hâkim kılıyor. Bu tabii ki, çok korkunç bir şey...

Canlılar içerisinde geleceği en yüksek bir bilinç, bir sorumluluk ile idrak edebilecek varlık insandır. Tabii şu var, mesela karıncalar, geleceği düşünebiliyorlar; ama yalnız yuvalarını düzeltiyorlar. İşte kuşların, çeşitli canlıların bu tip çabaları var; ama insan, bütün dünyayı biçimlendiriyor, dünyaya müdahale ediyor. Dolayısıyla bu müdahalenin gerçekte, gelecek için de geçerli bir müdahale olması, son derece ciddi bir sorumluluk haline geliyor. İnsanın müdahalesi büyük bir müdahale olduğu için, dünyayı değiştirebilir bir müdahale olduğu için, insan neredeyse Allah'ın yarattığı dünyayı tadil eden varlık haline geliyor, onu güzel bir şekilde muhafaza ettiği ve güzelleştirdiği zaman, Allah'ın dünyada halifesi oluyor. İnsan bir taraftan son derece yüce bir varlıkken; geleceği, ahiri hesaba katmadığında, bugün yaptığı gibi -varlık sürekli bir değişme içerisinde olduğuna göre- yarın için geçersiz hale geleceği için, dünyayı çirkinleştiren bir varlık haline dönüşüyor. Velhasıl, geleceğin ne olacağı meselesi, insanın asli sorusu oluyor. Ahireti çok uzakta, öldükten sonra gelecek, karşı karşıya kalacağımız bir dönemin adı diye tarif ederek değil; yaşadığımız andan itibaren yaşanacak -ve tabii o dinî tanımlamanın en yaygın olan anlaşılma şekli- bize sorumluluk yükleyen bir kavram olarak anlayıp algılamalıyız diye düşünüyorum.

Şimdi bunun üzerinde neden duruyorum? İşte plan meselesi söz konusu olduğunda, bu mesele önemli hale geliyor. Ben kendi hatıralarımı söyleyeyim: Bundan 50 sene evvel 30 yaşlarında şehir vs. ile ilgilenmeye başladığımızda demograflar analizler yapmışlar; işte İstanbul şehri 500 bin kişi, Türkiye nüfusu şu kadar artmış, İstanbul nüfusunun şu kadar artma ihtimali var... Bunun üzerine mimar, şehir plancısı arkadaşları topluyoruz, “İstanbul nüfusu, şimdi 600 bin kişi; ama 1 milyon 100 bin kişi olma ihtimali var.” di-

yoruz. Teknik Üniversite’de hoca arkadaşlar diyorlar ki: “Turgut, boşver bu lafları. Öyle senin söylediğin gibi, 1 milyon 100 bin kişi olursa İstanbul, bu topraklar batar buraları deniz olur, boşver! Bugün ne yapacağız, onu söyle sen.” Şimdi tabii, “Bugün ne yapacağız, onu söyle” deyince, doğrusu gelecek karşısında hiçbir sorumluluğu olmayan bir varlığa dönüşüyoruz. Ben, çocuklarım, arkadaşlarım, toplumumuz, bugün biz işimizi görelim diyoruz, gerisini boşveriyoruz. Zaten senin söylediğin rakamlar olursa o zaman buraları deniz olur, insanlar boğulurlar, onlar için düşünmeye gerek yok deniyor.

Ahretin, aslında insanlarda bir sorumluluk duygusu, bir düşünce, bir idrak oluşturduğunu bilmemiz gerekiyor. 1950’lerde, “İstanbul nüfusunun, ülke nüfusunun artışı şöyle olacak, onun için şu gibi tedbirler alalım almamız lazım.” dediğimizde karşılık olarak, “Boşver onları, bugün biz rahat yaşayalım, gerisi ne olursa olsun.” deniyor; doğrusu insanlığa karşı kendini sorumlu hissededeceği yerde, o günü rahatça geçirmek isteyen, o günü yalnız kendi için düşünen, istismarcı, gayri ahlaki bir tavır ortaya çıkıyor. Ahiret bilinci, bu nedenle, bir ahlaki sorumluluk bilincinin, idrakinin temelini teşkil ediyor.

İslamiyet’in, diğer semavi dinlerin de, cennet - cehennem tasavvurları da kaçınılmaz bir şekilde gelecekte yapılan iyi işlerin değerlendirilmesi, kötülüklerin cezalandırılması, gerçekte hayatta oluşacak bir gerçeğin, son derece doğru sembollerle anlatımı oluyor. Bu ahiret, eğer önemli bir mesele ise; misal “Bu akşam çocuklara, eve ekmek, peynir ne götüreceğim?” sorusu, nasıl içinde yaşadığımız an için bir mükellefiyet ise; ahiret çok uzun bir vadeye uzandığına göre, en yakın gündenden başlayıp en uzağa kadar, insanlara, çocuklarımıza torunlarımıza, onların torunlarına neler yapmamız, nasıl bir gelecek hazırlamamız lazım geldiğini düşünme mükellefiyetini bize yükliyor.

Bugün şöyle bir meseleyle karşı karşıyayız: Yapılan demografik araştırmalar, önümüzdeki 40 senede Türkiye nüfusunun 35 milyon kişi kadar artacağını gösteriyor. İkinci olarak, Birleşmiş Milletler Tarım Uzmanları ve Türkiye Tarım Uzmanları, bugün tarım alanında yaşayan nüfusun 25 milyon kişi olduğunu, eğer bu rakam 10 milyona indirilmezse, tarımın modernleşemeyeceğini söylüyorlar. Çünkü tarlayı sürmek için yahut ürünü biçmek için insan gücüne göre, makine çok daha ucuza, çok daha fazla iş yapıyor. O kadar fazla iş yapıyor ki insan gücüyle A miktarı arazi işleyebilirken makineyi kullandığınız zaman 3A, 5A miktarında araziyi işleme imkânı oluyor. Dolayısıyla üretilebilecek ürün artıyor. Ülkenin beslenebilmesi için bugün tarımda çalışan 25 milyon nüfusun 15 milyonunu mutlaka tarımdan çekmek gerektiği söyleniyor. Biz bu 15 milyon insanı tarımdan çekersek ve biraz evvel sözünü ettiğim o 35 milyon insan gelecekse, bunların ikisini toplarsak 50 milyon insanı ne yapacağımız sorunuyla karşı karşıya kalıyoruz. Onlara bir iş de bulmamız lazım; ama en önce bunları barındırmamız lazım. Bunlara ev inşa etmemiz gerekiyor. Peki, ne kadar zamanda? 30–40 sene içerisinde.

Bugün şehirlerde 40 milyon insan yaşıyor ve bu 40 milyon insanın 20 milyonu gece-kondularda. Gece-kondular, hiçbir teknik katkı ve bilgi olmadan, o insancıkların yapabildiği derme çatma yapılarıdır. Bu derme çatma yapı, 15 sene, bilemediniz 20 sene gidecektir. Onlara şunu ekleyerek, bunu ekleyerek ayakta tutuyorlar. Ama iş o kadarla da kalmıyor. Bu insanların yaşama şartları namütenahi derecede kötü. Okul yok, sağlık tesisi yok, mahalle ruhu yok, insanların birbirleriyle beraber yaşam ortamları yok. Yani bir toplumsal bütünlük oluşturma imkânı yok.

Bundan gene 40 sene kadar evvel, bir Alman hoca, sosyal siyaset hocası olan Prof. Gerard Kessler, sık sık İstanbul'da konut meselesi hakkında konferanslar veriyor. Haftada üç yerde konuşuyor, karşısında kaç kişi olursa olsun, sizin gibi 30- 40 kişi olursa ne âlâ, 5 kişi de olsa, masaya vurarak, bağırarak şöyle diyordu: "Bu insanlar, kendilerine sabahlara kadar çalışıp çoluk çocuğunu barındıracak küçük bir kulübe yaparken bunların meselelerine bigâne olan, Taksim'de meydana mermer döşeyen devleti, bu devlet adamlarını, hepsini vatan ihanetiyle itham ediyorum. Bu memlekete ihanetle itham ediyorum." ve devam ediyordu: "Almanya'da, savaşta bir şehir, işte diyelim ki 500 uçak tarafından bütün gece bombalandıktan sonra, ertesi sabah iki saat içinde kaç tane sağlam ev var, kaç evin pencereleri ne kadar tahrip olmuş, hepsinin istatistikleri hazır oluyordu. Bugün İstanbul'da kaç ev var, bilinmiyor. Bu, evlerini bu şartlar altında yapan ve sonra polisle çarpışan ailelerin hepsine madalya vermek lazım. Onlara yardım etmeyen devleti, devletin müritlerini, millet düşmanı ilan etmek lazım. Eğer bunlara yardım etmez, onlarla beraber onların sağlıklı yaşama şartlarını teşhis etmezsek bu memleket 40 sene sonra akıl almaz bir bedel ödeyecektir."

Evet, ödemeye başladık. Bu şartlar içerisinde yetişen genç çocuklar, toplumun en korkunç meselelerini karşımıza çıkartıyorlar. Ama bugüne kadarki bir şey değil. Şimdi bugün topu topu 20 milyon insan gece-kondularda yaşıyor. Tabii bu gece-kondular, inşa tekniklerinin hiçbir şekilde yardımcı olmadığı ortamlarda yapılmış yapılar. Bunların da ömürleri son derece kısa olduğu için bunlar da mutlaka yenilecek. Demek ki biz, yeni nüfus ve tarımdan gelen nüfusla ikisini birleştirdiğimiz zaman, takriben $25 + 15 = 40$ milyon kişiye önümüzdeki 30-40 senede konut inşa etmek zorunluluğunun yanı sıra 20 milyon gece-konduda yaşayan nüfusun da yaşama şartlarını iyileştirmek mecburiyetindeyiz. Onları sağlıklı mahallelere, sağlıklı konutlarda iskân etmek mecburiyetindeyiz. 60 milyon insana konut inşa etmek mecburiyetindeyiz. Öte yandan, şehir nüfusunun geri kalan 20 milyonun binaları da, doğrusu, olabilecek en kötü tekniklerle inşa edilmiş, vücuda getirilmiş bulunuyor. En yanlış malzeme ile ve en kötü tekniklerle... Mesela İstanbul'da deniz kumuyla yapılmış yapılar, İstanbul yapı stokunun % 85'ini teşkil ediyor.

Deniz kumuyla devletin inşa ettiği bir yapı, Maçka Otel'iydi. Maçka Otel'i'nin tehlikeli olduğu görülüp boşaltıldı. Ben yıkılmasının bir safhasını seyrettim. Bu, büyük bir binaydı.

Betonarme yapının sıcak-soğukta ölçü değiştirmelerine uyabilmesi için binalar bölüm bölüm yapılır; birbirinde ayrı bölümler halinde... Otelin bir bölümü boşaltılmış, duvarları da boşaltılmış; öbür bölümünün de tamamen mobilyası, perdesi falan kaldırılmış. Fakat duvarlarının bir kısmı duruyor. Burada, boşaltılmış bölüm dediğim kısmın betonarme iskeleti duruyor. İkinci bölümde bir aks boşaltılmış, orada bir amele, elinde bir kazmayla bekliyordu. Bir gün evvel bir ileri kısım yıkılmış, çocuklarım bahsettiler bana. Sabahleyin geçtim, bir toz yığını... O gün akşam ikinci kısım yıkılacak; Taksim'deydim, yürüdüm, yıkımın önüne geldim. Oradan ileriye gitmek yasaklanmış kaza olur diye. Tahta engeller koymuşlar. Nöbetçiler var, daha ileri geçirmiyorlar; ama oradan Maçka Otel olduğu gibi seyrediliyor. Yukarıdaki amele, işte düdükler öttürüldü, herkes uzaklaştırıldı, silah sesi gibi bir ses duyuldu, o ses üzerine o amele elindeki kazmayla duvarları boşaltılmış olan betonarme iskeletin sütunlarından birini itti. Müthiş bir gürültüyle muazzam bir toz yığını çıktı. Hilton'a kadar geldi toz yığını. Velhasıl ben, Taksim'e geri dönmek mecburiyetinde kaldım. Ertesi gün oradan geçtik; bütün yer tozla kaplanmış, bir ikinci toz kümesi meydana gelmiş. Deniz kumu çimentoyu yok ediyor. Ve İstanbul yapı stokunun % 85'i de yikanmadan bu deniz kumuyla yapılı şu an.

Ertesi gün yöneticilerle konuştuğum zaman, "Bütün gece uyuyamadım." diyorlar. Tedbir, ne yapabiliriz, yok! Sağlamaştırma, diyor bilim adamları. Bakın, yapıların kendileri o kadar kötü ki sağlamaştıramazsınız. Sağlamaştıramayız, diyoruz. Fakat onlar kitaptan okuduklarını biliyorlar, çok âlimane, gayet doğru; o bakımdan parçalar imal ediyorlar fabrikalarda. Sütunla kirişin birleştiği yerde onları birbirine bağlayan, bu köşeleri sağlamaştıran parçalar imal ediyorlar. Bu iş birkaç sene sürüyor, hesapların yapılmasıyla. Zeytinburnu'nda, sütuna bu parçayı ekleyerek binanın gücü karşısında şöyle ileriye gidip bu noktalardan kırılıp çökmesini önlemek için bir tedbir. Onun için bu parçanın bir buraya, bir de yukarıdaki kirişe bağlanması lazım. Sütun üzerinde, betonarme sütun üzerinde bir delik açmak gerekiyor, o deliği açmak için keserle vuruyorlar, o delikte demir ortaya çıkacak ve ekleyecekleri parçanın demiriyle o demiri kaynakla bağlayacaklar ve bu köşeyi sağlamaştıracaklar. Oraya keserle vurunca sütunun bütün betonu yere dökülüyor. Şimdi İstanbul'da 7-8 milyon insan var, onun dışında biraz evvel anlattığım gibi, takriben, önümüzdeki 40 yıl içerisinde 70-75 milyon insana konut üretmek mecburiyetindeyiz. Nasıl konutlar üretmeliyiz? Nerede üretmeliyiz? Yani konutlar yan yana geldikleri zaman nasıl topluluklar oluşturmalı, yani nasıl şehirler, nasıl mahalleler meydana getirilmeli?

Çocukluğumdan beri dinliyorum, modernleşiyoruz, modernleştik diye... 80 senedir. 86 yaşında olduğuma göre, 6 yaşımdan beri dinliyorum, modernleştik diye. Üniversiteye girdiğim zaman konutla ilgili okulun kütüphanesinde kitaplar var. 1910'lu yıllarda, Avrupa'da "Konutlarımızı nasıl inşa etmeliyiz?" sorusu gündeme gelmiş, konuşul-

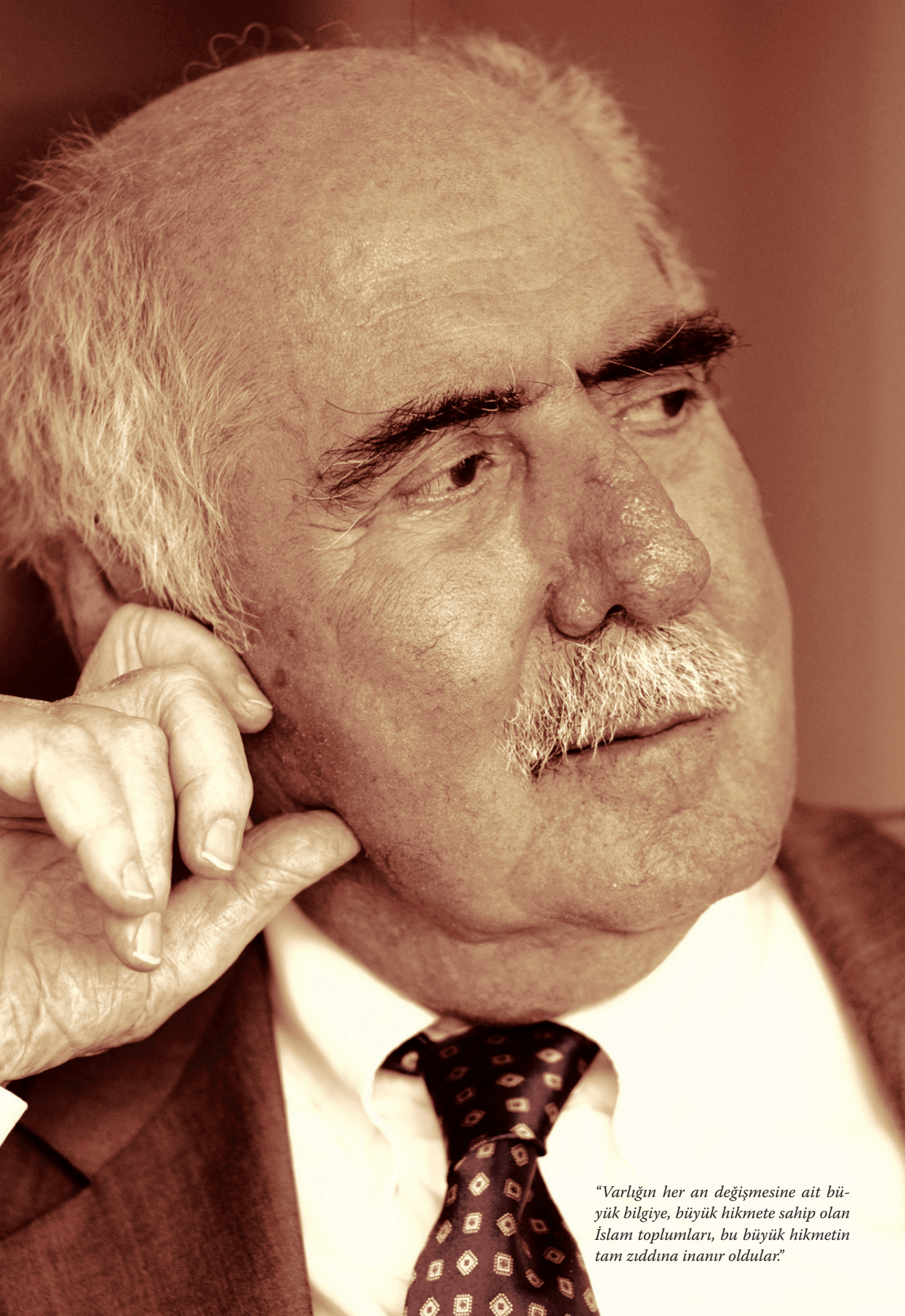
muş. Evvela daha gevşek bir ortamda, 1920'lerdeyse çok ciddi bir şekilde ele alınmış. Doğrusu 1923–24'te Almanya'da meydana getirilmiş bir çalışma grubunda açıkça, "Gözümüzü açalım, bakalım! Türklerin yaptığı gibi yapalım." diye yazmışlar. Biz de yaptıklarımızı yok edip yanlış yapmak için yola çıkmışız. Almanlar, Türklerin derken, Osmanlı coğrafyasını ve İstanbul'u kastediyorlar. Belki öbür tarafları pek o kadar iyi bilmiyorlar; ama İstanbul'u biliyorlar. Belki Balkan coğrafyasını biliyorlar, Balkan coğrafyasındaki Türk şehirlerini biliyorlar.

Bunun dışında, bizim tarihimize benzer tarihe sahip Amerika'da, kendiliğinden, bizimkine benzer bir yaklaşım var. Yani bizim ecdadımız 10 asır evvel bu coğrafyaya nasıl gelmiş? tamamen hareketli kültürün insanları olarak, gelmiş ve yerleşmişler. Hareketli bir kültürün insanları olarak, yani çadrları çok yüksek kaliteli ahşap parçalarıyla, yüksek kaliteli kumaştan oluşan, iki tane yüksek kaliteli malzemeye barınakları olan insanlar, kendilerine ev yapmak söz konusu olduğu zaman incecik tahtaları birbirlerine birleştirerek Osmanlı ahşap-karkas, ahşap iskelet sistemi dediğimiz iskelet sistemini geliştirmişler. Tüm Osmanlı dünyası bu iskelet sistemiyle inşa edilmiş.

Tabii, bu bir tarihî tecrübeye dayanarak erişilmiş bir nokta mı? Bu soru da var. Eminim içinizde Fusûsu'l-Hikem'i karıştıranlar, okuyanlar olmuştur. Bütün Osmanlı şehzadeleri Fusûsu'l-Hikem'i öğrenmekle mükelleftiler. Onlar, Kur'an-ı Kerim ve Fusûsu'l-Hikem ile yetiştiriliyorlardı. Fusûsu'l-Hikem'de, İslami peygamberlerin hikmetlerinin dizisi, her peygamberin hikmeti, Hz. Peygamber'in hikmeti, Kur'an-ı Kerim'de ortaya koyduğu hikmetlerle kıyas edilerek anlatılıyor. Mesela ilk peygamberlerden Nuh Peygamberle Musa Peygamber hakkında tartışılan soru şu: Bu iki peygamberin davetine halkları niçin uymadılar? İşte bu peygamberler, halklarını nasıl davet etmişler ve halkları onlara neden uymamışlar. Bu bir 25–30 sayfa kadar Fusûsu'l-Hikem'de anlatılıyor; ama tahkik edip de öğrenmek isteyen olursa, şerhi var bugün. Muhteşem bir metin; bir modern çağ, 80 sene evvelinin bir dehası tarafından, Ahmed Avni Bey tarafından yazılmış bir şerh. Ahmed Avni Bey, büyük bir tasavvuf âlimi, aynı zamanda bir müzik dehası. Orada takriben 30–40 sayfa; bu iki peygamber, davetlerini nasıl yaptılar; o davette ne gibi yanlış vardı; o yanlış, halk tarafından nasıl algılandı ve halk neden icabet etmedi bu davete? Eğer Hz. Peygamber'in daveti ile bunları karşılaştırsak Hz. Peygamber'in davetinin nasıl bu yanlıştan tamamen arınmış bulunduğunu ve onun davetine halkın nasıl icabet ettiğini anlatıyor, takriben 30–40 sayfa. Yani bizim gibi faniler yalnız bu iki peygamberin hikmeti ile ilgili meseleyi tam 10 sene okusalar, anca öğrenebilirler. O kadar büyük bir derinliğe sahip.

Ahmed Avni Bey müzik biliyor, bir ayin besteliyor. Ahmed Avni Bey'in bir arkadaşı var: Emin Efendi. Emin Efendi'ye gidiyor ve ona diyor ki, "Erenler! Ben bir ayin besteledim, sana okuyayım da sen şunu yazıver." Seslerin isimlerini biliyor, ama isimlerin notaya

“Varlığın her an değişmesine ait büyük bilgiye, büyük hikmete sahip olan İslam toplumları, bu büyük hikmetin tam zıddına inanır oldular.”

yazılmasını öğrenmeyi reddetmiş. Emin Efendi'ye ayini okuyor; Emin Efendi, hazırlanmış bir büyük defter var, oraya yazıyor. "Erenler, sen şunu bir çal da bir dinleyelim." diyor. Emin Efendi çalışıyor, bir buçuk saat süren bir ayini neredeyse yanlışsız okuyor. 3-4 ay sonra Ahmed Avni Bey geliyor, "Erenler, filanca zaman sana ayin okumuştum, sen şu defteri bir aç hele. Onun birinci selamında ikinci usulü de şöyle değiştirdi. O ikinci usulde söylediğimizi de şöyle düzelt." diyor. Üç saat kadar sürüyor düzeltmeleri yaptırmak. İki ila üç sene sürüyor geliş gidişler; Ahmed Avni Bey, "Birinci girişimizde şöyle söylemiştik, ikincisinde böyle söylemiştik, üçüncüsünde böyle söylemiştik... Gene bunu birinci söylediğimiz gibi yapalım." diyor. Şimdi bu da bir insan yetiştirme şekli.

Velhasıl bütün bunların içerisinde, Fusûs'ul-Hikem'in bir bölümü Şuayb Peygamber'in hikmeti ile ilgilidir. Şuayb Peygamber'in hikmeti, varlığının yapısından söz eder. Şöyle, bu bölüm takriben 20 sayfa tutuyor ve varlığın; modern fiziğin, modern varlık telakkisinin, bütün Batı Felsefesinin ortaya koyduğunun aksine her an değiştiğini ispat ediyor. Bu varlığın her şeyinin, her an değişme halinde olduğunu anlatan 15-20 sayfanın sonunda 3-4 sayfa da, "Varlığın bütün ürünleri değişiyor da cevheri, özü değişiyor mu?" sorusu soruluyor. Bir 4-5 sayfa da varlığın cevher ve özünün de değiştiği ispat ediliyor. O ispat edildikten sonra, Rahman Suresi'nin son ayeti kerimelerinden bir tanesinde Allah Teâlâ, "Ben her an farklı, ayrı bir şeyim." şeklindeki hitabı zikredilerek varlığın cevherinin de her an değişmekte olduğu delillendiriliyor. Varlığın her an değişmekte olduğu, her şeyin değişmekte olduğu bir dünyada, Osmanlılar özellikle, "Eğer her şey değişiyorsa benim yaptığının, pek çok şeyin, yaptığımıza sebep olan hususların da yaptığımı şekillendirmeme sebep olan hususların da değişmesi muhtemeldir." diyorlar. Ve bu büyük, derin, varlık bilincinin gerçeği istikametinde Osmanlılar, evlerin değişmeye açık bir şekilde düzenliyorlar, ahşap evler yapıyorlar.

Bir ilahiyat hocasıyla bir konuyu görüşmek için bir vakıfta buluştuk, yani bunun dörtte biri kadar bir odaydı. "Biz," dedi, "Yapı yapmasını falan bilmiyoruz ki! Çerden çöpten evler yapmışız." Devam etti, "Ben İngiltere'ye gittim. 13. asırdan sapasağlam binalar duruyor." Sonra da, "Şimdi çok şükür, bu betonarme çıktı da böyle güzel şeyler yapıyoruz." dedi. Velhasıl doğrunun kaybı, evvela doğruyu en iyi bilenlerin kaybı ile oluyor. Aydınlarımızın tamamen yanlış bir şekilde dünyayı değerlendirerek yaptıkları yanlış değerlendirmelerle çok büyük bir vukufu inşa edilmiş Osmanlı şehirlerini, özellikle Anadolu'dakileri büyük ölçüde yok ettik. Balkanlar da değil, çünkü Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Yunanlar ahşap evleri ve şehirleri korudular.

Marksist diyalektiğin bir kuralı var, o kural doğru bir kural: "Her doğru, zamanla aslının tam zıddına dönüşür." diyor. Varlığın her an değişmesine ait büyük bilgiye, büyük hikmete sahip olan İslam toplumları, bu büyük hikmetin tam zıddına inanır oldular. Ve dinin temellerinin tersine inanır oldular ve helak oldular. Biz de helak olanlardan biriyiz. Hayır,

helak olmadık, diyen var mı? Bir zamanlar dünyayı avucunun içerisinde tutarken şimdi içerisine düştüğümüz durumu düşündüğünüzde tabii. Tüm dünyaya ışık saçarken, şimdi nerede ne yazılmış onu okuyup tekrar ilerlemeye bakar hale düşmüş bulunuyoruz.

Ama ben bu istikamette gene bir şey söyleyeyim. Takriben 30–40 sene evvel, MIT’de bir tartışma cereyan etti. Harvard ve MIT’de beraberce gerçekleştirilen tartışmada cevabı arılan soru şuydu: Şehirlerimizin meselelerini nasıl hallederiz? Amerikan şehirlerinin namütenahi meselesi var, Avrupa şehirlerinin de öyle. Tabii Avrupa şehirlerinin 19. asırdan, vahşi kapitalizmden ve sanayileşmeden kalan hastalıkları da var. Bir iktisatçı-şehir plancısı, bu tartışmada şunu ortaya koydu: “Bana binaların 20–30 senede eskimesini mümkün kılın, ben size bütün dünya şehirlerinin bütün meselelerini halledeyim.” Burada kalıcılıkla değişmenin, varlığın iki farklı oluşumunun şehirlerde nasıl bir denge ile ele alınması lazım geldiğini düşünmek gerekiyor. Şimdi biz, eğer önümüzdeki 35–40 yılda, 70–75 milyon insana ev yaparsak, tabii bunları şehirlerde yaparsak bizim bunları yaptıktan sonra bunları yapma süremiz içerisinde nesillerin gördükleri, tespit ettikleri doğrulara göre meydana getirdikleri çözümler, ortaya koydukları şehirler, konutlar, daha sonra şartların değişmesiyle değişme ihtimaliyle karşı karşıya kalacaklardır. O zaman yapıların değişmeye imkân veren yapılar olması gerekiyor.

Bir ahşap binayı, biçim ve ölçüsü bakımından kullanamaz hale geldiği zaman bir aile, bir betonarme binayı yıkıp enkaz haline getirmek gibi bir operasyona gerek kalmaksızın, ahşap binayı söküyordu, böylece ortaya yalnız sıva harcının molozu kalıyordu. O sıva harcının molozunu da yine kireçle karıştırarak yeniden yaptığı evde sıva için kullanıyordu; fazlası, taştan yapılacak olan temel dolgularda ve temel duvarların harcı için kullanıyordu. Söktüğü evin parçalarını, yapacağı ev için tekrar, aynen kullanıyordu. Eğer söktüğü evde teknoloji yanlış olmuş da o yanlış sebebiyle bazı ahşaplar çürümüşse tabii o çürümüş olanların yerine de yeni parçalar koyuyordu. Şimdi böyle bir teknolojinin dünyayı ne kadar temiz tuttuğunu bir an düşünürsek, bir de biraz evvel anlattığım Maçka Oteli’nin o yığınlarının, o enkazın ortalığı toz dumana çevirmesinin ötesinde, ne yapıldığını, o enkazın kaldırılıp bir yerlere götürüldüğünü düşünün. Bir daha döküldüğünü düşünün. En iyi niyetle çok büyük bir çukur kazılıp da onun içerisine dökülüp üstünün örtüldüğünü düşünün. O bile dünyanın kirletilmesi değil mi?

Eğer biz 70 milyon insana evler ve şehirler yaparsak dünyayı kirletmeyecek teknolojiler kullanmamız lazım. Maalesef ahşabı kullanamayacağız. Bu amaçla kullanılacak en iyi malzemeyi kullanamayacağız. Kullanabileceğimiz malzeme, hafif çelik profiller. Bu da Osmanlı gibi hareketli bir kültürün ürünü. Batı dünyası ağır çelik iskelet, kalın güçlü profiller kullanırken Amerikan ev inşası için kullanılan şey, ince sac profiller. Yani nasıl ahşap bir bina 50 sene yahut 70 sene sonra mutlaka sökülme ve yeniden yapılmak mecburiyetinde kalıyorsa, bu hafif çelik iskelet de o şekilde sökülüp yeniden yapıl-

mak mecburiyetinde kalıyor. Şimdi sonunda demir çürüyünce toprak oluyor. Yani ahşap nasıl çürüyünce toprak oluyorsa, o çelik de çürüyünce toprak oluyor. Velhasıl bundan böyle üreteceğimiz konutları, ancak böyle bir teknikle üretebiliriz. Bunların parçaları standart halde oluyor; bir bina değiştirilecekse, ahşap binanın parçaları nasıl tekrar kullanılıyorsa, bunların parçaları da sökülüp tekrar kullanılabilir.

Tabii çok önemli olan bir husus şu; Afyonkarahisar'da 1917'de 700 ev yanmış. Bütün gençler askerde. Bu 700 evi, o tarihte 15–20 bin nüfuslu bir kasaba, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar bir araya gelmişler, 6–7 ayda yeniden inşa etmişler. Bu binalar yerlerinde duruyor. Her biri bir mimarlık şaheseri, sanat şaheseridir. Nasıl olmuş, Afyonkarahisar'ın Tahtakale denen semtinde–her Osmanlı şehrinin, kasabasının, Tahtakale semti vardı– orada binaların yapılması için gerekli olan bütün parçalar standart olarak evvelden kesilmiş, hazır bulunuyor. Pencereler bulunuyor, evvelden yapılmış merdivenler bulunuyor. Dolap kapakları bulunuyor, kapılar bulunuyor, her şey hazır. Yani bir prefabrikasyon, önceden imal söz konusu. Afyonkarahisar'ın Tahtakale'sinde, civar kasabaların Tahtakalelerinden mevcut parçalar toplanmış, kadınlar, çocuklar ihtiyarlar bunları monte etmişler. Doğru dürüst hepsini kireç harçla sıvayamamışlar, kireç katılmış kerpiç harçla sıvamışlar. Kerpiç harcın içerisine saman katılır, siva hafifçe aşınmış. Samanların böyle 1–2 mm uçları çıkmış. Güneş yandan geldiği zaman o satırlar altın renginde gözüküyor. Yani hiçbir şekilde, yapmak istesiniz yapamayacağınız, erişilmez güzellikler bunlar. Bu nasıl olabilmiş? Her şeyin daha evvel standartlaştırılması sayesinde.

Ben ilkokulun 4. Sınıfında iken Türkiye'de büyük devrimler yapılıyordu. Aruz vezni yasaklanmıştı. Okullara da emir verilmiş herhalde. Hoca, "Artık öyle davranışlarımızı kısıtlayacak aruz vezni gibi kalıplar yok, herkes serbest, her bakımdan serbest..." diyordu. Yani bir insan öyle önceden tespit edilmiş kurallarla, ahlak kurallarıyla şöyle hareket edeceksin, böyle hareket edeceksin diye sınırlanmayacak artık. Herkes kendi istediği gibi hareket edecek. Şimdi kendi istediği gibi hareket etmeyen Afyonkarahisarlılar evleri o mükemmeliyetle yaparken, her biri kendi istediği gibi mimarlık yapan, mimari proje çizen modern çağımızın mimarisinden "üç buçuk işe yarar eser" çıkıyor. Çünkü o standartları toplumların en seçkinleri değiştirmek için yola çıkıyorlar ve nesiller boyunca çabalar ile birbirine eklenerek o standartlar sözünü ettiğim mükemmeliyete erişiyorlar.

Türkiye'de, "Önceden koyulmuş kurallar olmadan meydana getirilmiş standartlar içerisinde hareket edeceğiz, onun için hürüz artık." denildiği günlerde, 1927'de modern mimarlığın kurucusu bir Fransız, modern mimarlığın kuruluşuna temel teşkil eden bir müessesenin başında bulunan, gene modern mimarlığın büyük teorisyenlerden Walter Gropius, "Modern Mimarlar Kongresi" adında bir kongrede 1925'te "Standartlar kurmalıyız." diyor. "Eğer standartlar geliştirmesek mimariyi, ülkelerimizin mimarisini, içeri-

"En fakir insanın evi de küçücük de olsa, konfor açısından yeterli olmasa da illaki güzel olmalıdır. Çünkü en fakir insanın çocuğu da gözünü dünyaya açtığı zaman bütün gençliği, çocukluğu boyunca o ev içerisinde, evin güzelliğini yaşamalıdır."

sinde bulunduğu zelil, kirli durumdan kurtarmamıza imkân olmayacaktır.” diyorlar. Ko-
nuşmalar sırasında söylenen bir başka söz de şu: “Standartları geliştirmek kâfi değil,
standartlar ruhunu geliştirmeliyiz.” diyorlar. 1924-25’te Batı Avrupa’da, modern kültü-
rün öncüleri bunları söylerken, aynı zamanda mimarının de öncüleri sayılan bu isim-
ler tüm bunları söylerken, “Batılılaşıyoruz” diyen Türkiye’nin yöneticileri, Batılılaşmak
için standartları yok etmeyi amaç gösteriyorlar. Amerika’da daha evvel, 1876’da Frank
Wloyd Wright, yani Avrupa’dan aşağı yukarı 40 sene evvel, yazdığı yazılardan birinde,
“Konut meselemizi çözümlen tek yolu standartları, standartlar ruhunu geliştirmektir.”
diyor. Evet, bunu şunun için söylemek istiyorum: Eğer biz 75 milyon insanımıza konut-
lar inşa etmek mecburiyetindeyse, farklı iklim şartlarına göre farklı yapı tetkikleri için
standartlar geliştirmek mecburiyetindeyiz.

Burada bir husus daha var. Hz. Peygamber, “İnsanların en iyisi âlimin iyisi, insanların en
kötüsü âlimin kötüsüdür.” buyuruyor. Bir şey daha buyuruyor, “Hükümdarın iyisi âlimin
ayağına giden, âlimin kötüsü hükümdarın ayağına gidendir.” Şimdi bizim yöneticileri-
miz ne yapıyorlar? Yüz senedir, birilerine, “Gel” diyorlar. “Sana bu kadar ekmek veriyö-
ruz, emrimdesin.” diyorlar ve mimar, mühendis, “Ona ekmek verenin, devletin emrin-
de” çalışıyor. Ona ekmek verenin dediğini yapıyor, yani Hz. Peygamber’in tarifine göre,
“hükümdarın ayağına giden âlim” oluyor. Yani, “insanların en kötüsü” oluyor. Eğer bu-
gün şehirlerimizin sorunları varsa, bugün mimarimizin sorunları varsa, “Ümmetimin ze-
vali kötü âlimler ve kötü emirlerden olacaktır.” diyor Hz. Peygamber. Ama evvela kötü
âlimler deniyor. Yani esas itibariyle şehirlerimiz, bu kötü âlimlerden oluyor. Demek ki
burada da biraz dünya tecrübesinden de yararlanarak, dünyanın son 100 senelik tec-
rübesinden yararlanarak, bu şehirlerimizi, bu konutlarımızı planlama, düzenleme işleri-
nin devlet tarafından biçimlendirilmesi, şekillendirilmesine imkân olmadığını söyleye-
biliriz. Yani bir peygamberin ağzından çıkan lafın yanlış olmasının ihtimali var mı efen-
dim? İçimizde peygamberin sözü yanlış olabilir diyen var mı? Olamaz değil mi?

Doğruyu arayan insan, hiçbir eksik ardında kalmadan, yalnız o meselenin doğrusuna
yöneldiği zaman doğruyu bulma ihtimaline sahiptir. En ufak, sağdan soldan gelen et-
kiler, onu o doğruyu bulmaktan alıkoyabilir. Onun için tamamen bağımsız düşünce or-
tamlarına ihtiyaç var meselemizi çözmek için.

Bugün dünyanın en büyük gücünün, -birçok hususta tenkit edebiliriz-kullandığı bir
müessese var, adına danışmanlık müessesesi diyor. Yani devletin emrinde değil. Herhan-
gi bir idari otoritenin emrinde değil, tamamen bilginin bir araya getirdiği insanların or-
ganizasyonları. Evet bu organizasyonlar ülkemizde de vardı, onlar loncalardı. Loncalar,
yanlış yapan hükümdara karşı çıkınca yok edildiler. Ve III. Selim, doğrusu müzisyen ola-
rak kültürümüzün bir dehası; ama Kanuni’nin ve Hürrem Sultan’ın Mimar Sinan’a yap-
tırdığı iki köşkün birini, Sinan’ın Hürrem Sultan’a yaptığı Üsküdar Sarayı’ndaki iki köş-

kü III. Selim yıktırıyor ve yerine kışla yaptırıyor. O kadarla da kalmıyor, arz odasının 16. asır, muhteşem, malakari tezyinatla süslü tavanını, kubbenin içini sıvattırıyor, beyaza boyatıyor. Yani bir miktar kadın iç giysilerinde de var olan yaldızlı, sarı yaldızlı süslerle süsletiyor. Tabii bu, 19. asır başında meydana gelmiş kültürel bir tutarsızlığa tekabül ediyor. Bu yaptığı, musikide ortaya koyduğu değerlerle tamamen tutarsız, yanlışlarla dolu.

Şimdi Japonya'da bir usul var. Bir mabetleri var, "İse Mabedi". Bu mabet, küçük bir bina, 5-6 metre eni var, tam rakamı söyleyemeyeceğim şimdi, takribi söylüyorum 10-11 metre de derinliği var. Tek katlı, yerden kaldırılmış bir ahşap bina. Ahşap direkler, yuvarlak direkler toprağa çakılıyor, sonra onun üzerine bu bina yapılıyor. Her 20 senede bir bunun yanına bir ikinci bina yapılıyor, tıpkı eşi. İçerisindeki dinî eşya buradan çıkarılıyor, bir merasimle berikine konuluyor. Birincisi yakılıyor. Ama tıpatıp bir evvelkinin eşini yapıyorlar. Takriben dört asırdır devam ediyor bu. Tabii yapının, ahşap yapı tekniği ile ilgili o kadar büyük incelikleri var ki bu incelikler dolayısıyla hiç unutulmuyor. Yani nesiller boyunca devşirilmiş bilginin mükemmeliyeti hiç kaybolmuyor. Ne var ki biz, eriştiğimiz mükemmel bilgilerden hemen kolayca, daha mükemmelini bulabileceğimizi sanarak pek çok şeyi yok ettiğimiz için, bunları yok edersek sonra ne olur, ahiri ne olur bunun sorusunu sormadığımız için, bugün dünyanın en mükemmel, en müstesna ahşap iskelet binasını yapacak ustalardan artık mahrumuz. Üniversitelerde, bunun bilgisinden de mahrumuz. Karadeniz havalisini dolaşırsanız, Bursa'nın dağ köylerini dolaşırsanız ya da Doğu'yu dolaşırsanız, oralarda bunları bilen insanlar buluyorsunuz.

Tatbik ettiğiniz zaman, bir tanesi başımızdan geçti, büyük bir bina, bir ahşap yalı, Kanlıca'da, tamamen müesses standartlara göre, hesap yapılmadan yapılmıyor. İstanbul'daki bilgisayarlar, yani 5-10 önemli bilgisayar merkezinin bilgisayarları birbirine bağlandı bu yapının stabilitesinin hesabını yapamadı. Yapı, her depreme dayanıyor.

Bu bina tekrar, klasik Osmanlı yapı tekniğine uygun biçimde -parçaları, geçmeleri, çivilemeleri ona göre- yapıldı. Bir İngiliz mimar gelmiş, bina çok farklı bir aileye aitti ve mimar onların ahababı, adam 15 gün fotoğraflar çekmiş, şurası şöyle, burası böyle... Akli almaz bir halde... Bilgisayar çıktılarını almış. Velhasıl bir büyük bilgi, emeklerle bir araya geliyor, hep gelecek düşüncesine tecrübelerden eklenerek geliyor. Büyük bir geleceği oluşturabilmek için de doğrusu bu bilginin toplanması, bir araya getirilmesi, biriktirilmesi, gerekiyor ki bu da toplumların vazifesi. Şimdi galiba 5-10 kişi biliyor bu ahşap yapı teknolojisini, bilemediniz 30-40 kişi.

Türkiye'yi yeniden inşa ederken yapı teknolojisini, bir standartlar düzenine imkân verecek şekilde hangi malzemelerle nasıl olabileceğinin araştırılması mutlaka gerekecektir. Bu, üniversitelerimizde çok ciddi bir mesele olarak işlenmesi, üniversitelerimizin ele alması gereken bir konudur. Yetmiş milyon insanımıza konut inşa edecek isek bu ko-

nutları mevcut şehirlerimize eklersek, mevcut şehirlerimizin zaten bozulmuş olan yapısını, ulaşım, arazi kullanılış kararları yapısını daha da bozmuş hale getireceğiz. Neden bozuldu bunlar? Mevcut bir şehrimiz, mesela 100 bin kişilik Bursa. Bursa'nın üç tane merkezi vardır, bir ana merkezi, Ulu Cami civarında; bir tane Hisar'da küçük bir şehir; Muradiye'de de bir üçüncüsü. Ama ana merkez Ulu Cami civarındadır. Şimdi 100 bin kişilik şehrin büyümesiyle, Ulu Cami'deki merkez de bir miktar büyüdü. Fakat abideler vs. nedeniyle daha fazla büyüemedi, dolayısıyla yeni merkez fonksiyonlarının yerleşmesi için bir yerlerde yapılar lazım geldi. Oradan 100 metre ötede, cadde üzerinde bir apartman ticaret binası oldu. Sonra, dört tane oldu bunlar, daha sonra mahallenin içerisinde başka başka yerlerde yapıldılar. Velhasıl şehrin çeşitli fonksiyonları için şehirde doğru, uygun yerlere yapılar yapmak gerekirken Bursa'da tam bir yapı sefaleti. Mantıklı olmayan, doğru olmayan bir şekilde ulaşım ve fonksiyonlar arasındaki ilişki tamamen gayri mantıklı bir halde, bozulmuş vaziyettedir. Bu şehirlerimizi daha fazla büyüttüğümüz zaman, şehirlerin dengelenmeye başlamış olan bu iç yapıları bir kere daha bozulacak ve şehirlerimiz yeni sosyal-ekonomik zorluklar ve fiziki-kültürel bozulmalar geçirecek. Onun için yeni şehirler bulmamız gerekiyor. Yeni şehirlerimizi nasıl kuracağız? Bu son derece önemli bir mesele.

II. Dünya Harbi'nden sonra, diyelim ki bir asırlık bir dönemden sonra ilk defa İngiltere, yeni şehirleri nasıl kuracağını çok ciddi bir mesele halinde ele aldı ve bir dizi yeni şehirler projesi geliştirdi, uyguladı. Fransa, benzer bir girişimde bulundu. Ancak, her iki ülkede şehirleşme, şehirlerin ölçü ve fonksiyon açısından kademeleşmesi meseleleriyle ilgili bilgi eksikliği, bazı yanlışların oluşmasına sebep oldu. Bu konuda ikazlar Amerika'dan geldi. Amerikan şehir bilimcileri; tabii onlar dünyada yeni şehirler kurmuş en son ülkenin mensubuydular ve o yeni şehirlerin birbirlerine göre mesafeleri, fonksiyonları hakkında hem bilgi sahibiydiler hem de devam eden toplumsal hareketlilik sebebiyle yeniden oluşumlar için, yeni hesaplama değerlendirme teknikleri geliştirmişlerdi. Onlar, Fransız yeni şehirler gelişimin iflas edeceğini 1950'de söylediler, "Takriben 40 sene sonra Fransa görecekt iflas ettiği politikayı." dediler. Bunu yazmış olan kişi bize Türkiye şehirleşmesi ile ilgili olarak danışmanlık yaptı. 1960'tan itibaren Lloyd Rodwin isimli bir teorisyen. Velhasıl bugün biz, evvela, yukarı seviyede, çok büyük bilgiye sahip Türkiye coğrafyasında yeni şehirleri nerelere nasıl koyacağımızı çok bilgili bir tarzda ortaya koyacak, bir genç şehir plancılar nesline muhtaç bulunuyoruz. En hızlı şekilde, bu kişiler yetiştirmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüs 1960'ta yapıldı ve ilk nesil maalesef kullanılmadı ve bürokrasi içerisinde yok oldu. Ancak düşünce, bir miktar ODTÜ'de birkaç genç hocayla tekrar devam ettirildi. Geline nokta tam nedir, onu bilmiyorum. Yani burada gelinen noktanın bilgi düzeyi açısından ne kadar yeterli olduğunu ortaya koyabilmek için doğrusu çok sık kongreler, konferanslar vs. düzenlemek ve hakikaten bi-

len kadroyu ortaya çıkarmak gerekiyor. O bilen kadro, 30–35 kişiye tabii, Türkiye’yi ileriye götürecektir. Müthiş bir güç olabilir. Ama eğer bu işi, bu bilgiye dayanarak bu şehirleri halkın katılımıyla, halkın katılımının nasıl olacağını da son derece ciddi bir şekilde düşünerek ele almazsak, doğrusu sizler, çocuklarınız, benim torunlarım oldukça bedbaht olacaklardır.

Şehir yüzde doksan konuttur. O zaman konutu nasıl inşa edeceğimiz, konutun mimarisinin ne olacağı, şehirleri inşa ederken namütenahi büyük önem taşır. Habitat Konferansı, 4. Konut Konferansı ile Birleşmiş Milletler’in birincisi 1976 Vancouver Konferansı olan dördüncüsü İstanbul’da oldu. Birleşmiş Milletler genel sekreteri Butros Gali, “Niçin İstanbul?” diye bir konuşma yaptı. İki şey söyledi, “Söyleyeceklerimizi en iyi anlayacak ülke olduğumu tahmin ediyorum, çünkü söyleyeceklerimizi en yakın tarihte kaybetmiş ülke, bu ülke!” dedi.

Şimdi söyleyecek şey üç temele dayanıyordu, konut meselesini çözmek için insanların katılımı birinci şart, katılım olmadan konut meselesi çözmek tamamen imkânsız. İkinci çok genel bir prensip; sürdürülebilir olmak, yani öyle konut üretim teknikleri geliştirilmeli ki onlar devam edebilir olsunlar. Eğer bugün bir teknoloji ile başlar 30 sene sonra bir başka teknolojiye geçerse birinci teknoloji ile üretilmiş binaların ayakta durma, bakımlarının yapılması, ömürlerini tamamlamaları mümkün olmayabilir. Sürdürülebilirlik, yalnız teknoloji açısından değil, konut talebinin niteliği açısından da söz konusu. Yani bizim yaptığımızın tam tersine. Halkın bir yaşama biçimi var. İşte o yaşama biçimine göre üretilmiş konutlar varsa, siz halkın yaşama biçimini değiştirirseniz, konutlar devam edebilme kabiliyetine sahipken -değişim eğer çok radikalse- o zaman sürdürülebilirlik imkânsızlaşıyor. Bir üçüncü ilke de adalet üzere olma ilkesidir, yani en fakir insanın da evi olmalıdır. Doğrusu bu noktada biz Habitat Konferansı’ndan evvel ufak bir grup çalışması yaptık. Nihayet, Birleşmiş Milletler’in bu üçüncü noktada söylediğinin eksik olduğu kanaatine vardık. Habitat Konferansı dolayısıyla onu gündeme getirdik: Bütün evler güzel olmalıdır. Her ev dünyayı güzelleştirmelidir. En fakir insanın evi de küçük de olsa, konfor açısından yeterli olmasa da illaki güzel olmalıdır. Çünkü en fakir insanın çocuğu da gözünü dünyaya açtığı zaman bütün gençliği, çocukluğu boyunca o ev içerisinde, evin güzelliğini yaşamalıdır. En fakir insanın çocuğunun da bu güzelliği yaşama hakkı vardır. Osmanlı ahşap evleri boyasız da olsalar, çitelerin düzeni, tavanların, bacaların düzeni, pencere standartları güzeldir. Bu kadar mucizevi bir şeyi, biz tahrip ettik.

Nietzsche’de, Zerdüş Böyle Söylüyordu’nun son bölümlerinde, Batı Kültürü ile ilgili olarak “Batı kültürü yıkılmalıdır, yok olmalıdır.” diyor. Cümleleri okuyanlar bilirler, hakikaten dehşet verici güzellikteki cümlelerdir. Nietzsche, “Ancak onun yok olmasıyla güzellik olacaktır ve bundan sonrası, yalnız güzellik olmalıdır.” diyor. Hakikaten Tanzimat’tan iti-

“Bütün gelecek nesillere karşı sorumluluk hissettiğimiz zaman, kendimize insan deme hakkına sahip olacağız. Bunu hissetmediğimiz zaman, kendimize insan deme hakkımız yoktur.”

baren içine düştüğümüz yanlışların mimariye yansımaları yok edilmelidir. Zaten şehirlerimizi inşa ederken göreceğiz ki bizim inşa ettiğimiz yeni şehirler, halk tarafından tercih edilecek. Yani bu güzel ellerle, erdemle inşa edilmiş olurlarsa, halk tarafından tercih edilecek. Bugün, 100 senedir inşa ettiğimiz şehirler büyük ölçüde terk edilecekler, çökmeye mahkûm olacaklar ve yok olacaklardır. Ama bir vazifemiz var, bu şehirler aynı zamanda çok büyük bir tarihin çok müstesna değerlerini de taşıyorlar. Dolayısıyla bize ait bir şehirleşme politikasıyla, evvela bu şehirleri boşaltmak ve bunların nüfuslarını azaltmak, sağlıksız konut stokunu tasfiye etmek, hem sağlıksız hem de kültüre düşman olan konut stokunu tasfiye etmek ve bu şehirlerde beş asırlık kültürün ürettiği abidelerden, sanat eserlerinden kalanları, ev vs. ne varsa, onları da büyük bir gayretle koruyarak onları yeniden inşa etmemiz; bu koruduklarımızı, koruduklarımıza layık çevrelerle tamamlamamız gerekiyor.

Şimdi hepimiz bekarsınız değil mi, evli olan, çocuğu olan var mı? Belki vardır. Yoksa da, çocuklarınız olunca onlara sevginiz, sorumluluğunuz, mutlaka ana meseleniz olacaktır. Hiç şaşmadan söylüyorum bunu. Onlara, yani yarın sahip olacağınız çocuklarınıza karşı sorumluluğunuz ahlaki bir sorumluluktur. Aynı zamanda tabii bir mecburiyettir. Ama bu tabii mecburiyetle bu ahlaki sorumluluk, çocuklarımıza karşı değil, bütün gelecek nesillere karşı sorumluluktur. Bütün gelecek nesillere karşı sorumluluk hissettiğimiz zaman, kendimize insan deme hakkına sahip olacağız. Bunu hissetmediğimiz zaman, kendimize insan deme hakkımız yoktur. O zaman onlar için bu güzel şehirleri, bu güzel ülkeyi, tekrardan inşa etmek birinci asli vazifemizdir.

Titus Burckhardt ismini belki biliyorsunuz; o, tasavvuf hakkında çok büyük katkılardan olan, asrın çok müstesna bir insanı. Burckhardt, "Geçen 10 asır içerisinde insanlığın meydana getirdiği en önemli ürün Fusûsu'l-Hikem'dir." diyor. Fusûsu'l-Hikem için, "Bu eser," diyor, "Son 10 asır içerisinde, insanlığın meydana getirdiği en önemli üründür." Evet, burada Âdem Peygamber'in dünya karşısında sorumluluk duygusuyla, eşrefi mahlukat olmasıyla başlayan insanlık serüveni, insanın güzellik sevgisi ile tanımlanıyor. O zaman görevimiz, gelecek nesillere, bu güzellik sevgisi ile şehirler meydana getirmek ve sunmak olacaktır. O takdirde, "İnsanların en iyisi âlimin iyisi, en kötüsü âlimin kötüsüdür." deniyorsa, ellerine mimardır diye kâğıt verdiğimiz ve 4-5 sene ne kadar doğrudur, pek belli olmayan bilgilerle yetişen kimseler içerisinde en seçkinlerini, nasıl kovanlarda arı beyi yetiştiriliyorsa öylece en güzel evleri en güzel şehirleri meydana getirecek, en güzel ev ve şehirlerin kurulma standartlarını meydana getirecek müstesna olanlarını seçip yetiştirmemiz, görevlendirmemiz ve böylece standartlar düzenini kurarak ilerlememiz gerekiyor.

Tabii bunu bir seferde başarmamız mümkün değildir; ancak, kestirme yol, tarihî tecrübenin tekrar kullanılmasıdır. Tarihî tecrübeyi doğru değerlendirerek kullanmalıyız.

Tarihî tecrübe, tamamen gerçeklerin, bilincin ürünüdür. Dolayısıyla bu tecrübe, diyelim ki Osmanlı Dünyası'nın kuzeyinde bir tür ürün için standartlar düzeni geliştirmişse, başka bir ikliminde farklı standartlar geliştirmiştir. Dolayısıyla bunlara, fiziki şartların gerektirdiği standartlar diyebiliriz. Ayrıca bunun yanında, her biçim grubu bir ifade taşır. Yani mesele: kılıcın ağız aşırı keskindir. Bir duvar köşesi de kılıcın keskinliğine benzer bir çizgi ise o da bir keskinlik ifade eder. Durgun su sakindir, ufki şekilde durur. Eğer geliştireceğimiz biçimlerin bir sükûnet ifadesi taşımasını istiyorsak, onlara sükûneti taşıyacak bir ufukluk karakterini kazandırırız. Dolayısıyla biçimlerin bir söylemi vardır. Bu söylem, bizim birbirimize hitap ederkenki var olması gereken söyleme benzer olmalıdır. Ona aykırı olmamalıdır. Sulhun, vakarın, söylemi olmalıdır. Tasavvufun tanımladığı ve önem sırasına göre dizdiği tavırların yansıması olan biçimlerle olmalıdır bu mimari. Yani, mimari yahut konut mimarisi standartları, tek başına mimarların işi değildir. Din adamlarının ve özellikle mutasavvıfların içerisinde yer aldıkları bir çabanın sonucu olmalıdır.

Standartlar bu çerçevede hazırlandıkları takdirde bütün toplumun inanç değerlerine hitap edebileceklerdir. Bunu ihmal ettiğimiz takdirde, mühendislerin sığ tasavvurlarına göre bu standartlar –misal: 20. asır standartları – oluşur. Sanayiciler, daha çok para kazanmak için mühendislere pencere biçimleri çizdirdiler; daha çok para kazandıracak pencere biçimleri çizildi, fabrikalar tarafından da imal edildi. Türkiye Allah'tan girmedi o safhaya; fakat Batı Avrupa, bu yanılsa düştü. Biz standartlarımızı geliştireceksek, böyle bir bilinçle geliştirmeliyiz, geliştirmeye de mecburuz ayrıca. Çünkü bunu geliştirmeden, bu mimariyi tutarlı, güzel ve doğru maliyetlerle, çabuk gerçekleştirme imkânımız olmayacaktır. Doğrusu devam edebilirim; ama sizi yormayayım daha fazla. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim. Sorularınız varsa, sorularınızı cevaplayayım.

Turgut Bey, müsaadeniz varsa şöyle bir anekdotu anlatmak istiyorum. En son söylediklerinize katkı olur belki. Bir büyüğümüzden dinlemiştik, Batı ülkelerinden gelen bir mimar Mimar Sinan Hazretleri'nin eserini geziyor. Süleymaniye Camii'ni inceliyor, en son hayretler içerisinde kalıp şu cümleyi sarf ediyor: "Bu eseri ancak Allah yapmıştır." Az önce bahsettiğiniz hem Fusûs örneğinden hem de tasavvuf örneklerinden olsun, ruhi anlamda kemale ermemiş bir insanın ortaya koymuş olduğu eser çocuksu gibi kalıyor. Esasen bu cümleyi söylemek istiyorsunuz gibi bir his edindim ben. Bilmiyorum, siz ne dersiniz?

Evet, tamamen öyle. Bakın, modern çağda bir mistik, bir Alman, sırf Konfüçyüs'ten demeyelim de Zen Budizm'den çok etkilenmiş birisi, Mies Van Der Rohe, Chicago Mimarlık Okulu'nu da kuran kişidir. Birkaç büyük sloganı var mesela, "Az çoktur." diyor. Bu sözün mimari için söz konusu etsek, bütün Osmanlı mimarisinin, Osmanlı sivil mimarisinin

anlaşılmasına imkân veren bir slogan olur. Mies Van Der Rohe, kendi inancı olarak naklediyor. "Az çoktur."un karşılığını tasavvufta bol bol bulmak mümkün. Çeşitli şekillerde ifade edilmiş olarak tabii. Bu kişi bir başka şey daha söylüyor; "Biz yalnızca meseleleri çözüyoruz." diyor. Rahatlıkla diyebilirim ki Sinan da tam olarak aynı şeyi yapıyordu. Aynı şekilde davranıyordu. Yalnızca meseleleri çözüyordu. O halde Sinan'ın meseleleri neydi? Bunu sormak gerekiyor. Niçin Süleymaniye Selimiye'den farklı? Öyle kestirmeden değerlendirenler var, yok "Tekâmül ediyormuş" da, yok "Onu öyle yapmış, daha çok tekâmül edince böyle yapmış" da... Doğrusu bu zavallıca, ilkokul talebesi kafası... Alakası yok! Süleymaniye'yi yaptığı zaman, Süleymaniye'nin yeri uzayan bir yerdi. Yanı uzuyordu, Haliç. İnsanlar, o uzayan yerden camiye seyreliyorlardı. Yarımada da uzuyordu. Onu, yarımadanın uzayan kıyısına koydu; Süleymaniye onun için uzayan bir yapı. Selimiye ise Trakya Ovası'ndan Bulgaristan'a kadar uzayan böyle sonsuz bir düzlüğün içerisinde yükselen bir tepenin de ortasında, iki denize doğru, iki sonsuz ovaya doğru bakan bir noktada. Onun için o, merkezî bir yapı oluyor. Anlatıyorlar, o kadar çok laf söylüyorlar ki. Sinan, binasını yerleştirdiği yerin ruhuna göre yapısını biçimlendiriyordu. Gayrısı ortaokul talebesi kafasıdır.

Evet, sorusu olan varsa buyursun. "Soru sormaktan dört kişi hayır görür." diyor Hz. Peygamber, "Soruyu soran, soruyu cevaplandıran, dinleyip öğrenen, bu üçünü takdir eden." Soru sorun!

Klasik Osmanlı mimarisinde, kubbe düzeninin kozmolojik sistemle, kozmolojik sistem kavrayışı ile irtibatlı olduğuna ilişkin değerlendirmeler var. Bu husustaki düşünleriniz nelerdir?

Şimdi doğrusu, tahkik edilmesi zor olan bu nevi yakıştırmalar, bence tehlikeli. Yani bütün İslam düşüncesinde, Kur'an-ı Kerim'de, hadis-i şerifler içerisinde, kubbe şöyledir diye bir yorum var mı? Benim bildiğim yok. Bunun ötesinde Asya'da kolay inşa edildiği için bir temelin üzerinde kubbe bir koni şeklinde yerleştirilerek yapılıyor; üçüncü ve dördüncü asırda inşaat kolaylığı olduğu için. Doğu, kubbe inşaatı ananesini geliştiriyor. Roma, Bizans, bu Doğu kubbe inşaatı ananesini adapte ediyor, benimsiyor. Büyük eser Ayasofya gibi... Evvela Roma'da Pantheon, yuvarlak dairevi bir plan üzerine bir kubbe olarak inşa ediliyor. Bu, tamamen Roma teknolojik çözümlene yaklaşımının ürünü. Bizans'ta kilisenin içerisinde cereyan eden merasim bir kare yahut dikdörtgen biçiminde bir alanı gerekli kılıyor. Bunun üstünün örtülmesi pratik kolaylıklar ve kalıcılık açısından ahşapla değil, tonozla. Kiliseler daha evvel ahşapla örtülürken binaların kalıcı olması düşünülüyor için tonozla örtülmesi uygun görülmüş. Tonoz yükü iki tarafa yükleyip depremlerde ayakta durması daha zor olduğu için bir kubbe bir sebep. Bizans'ta,

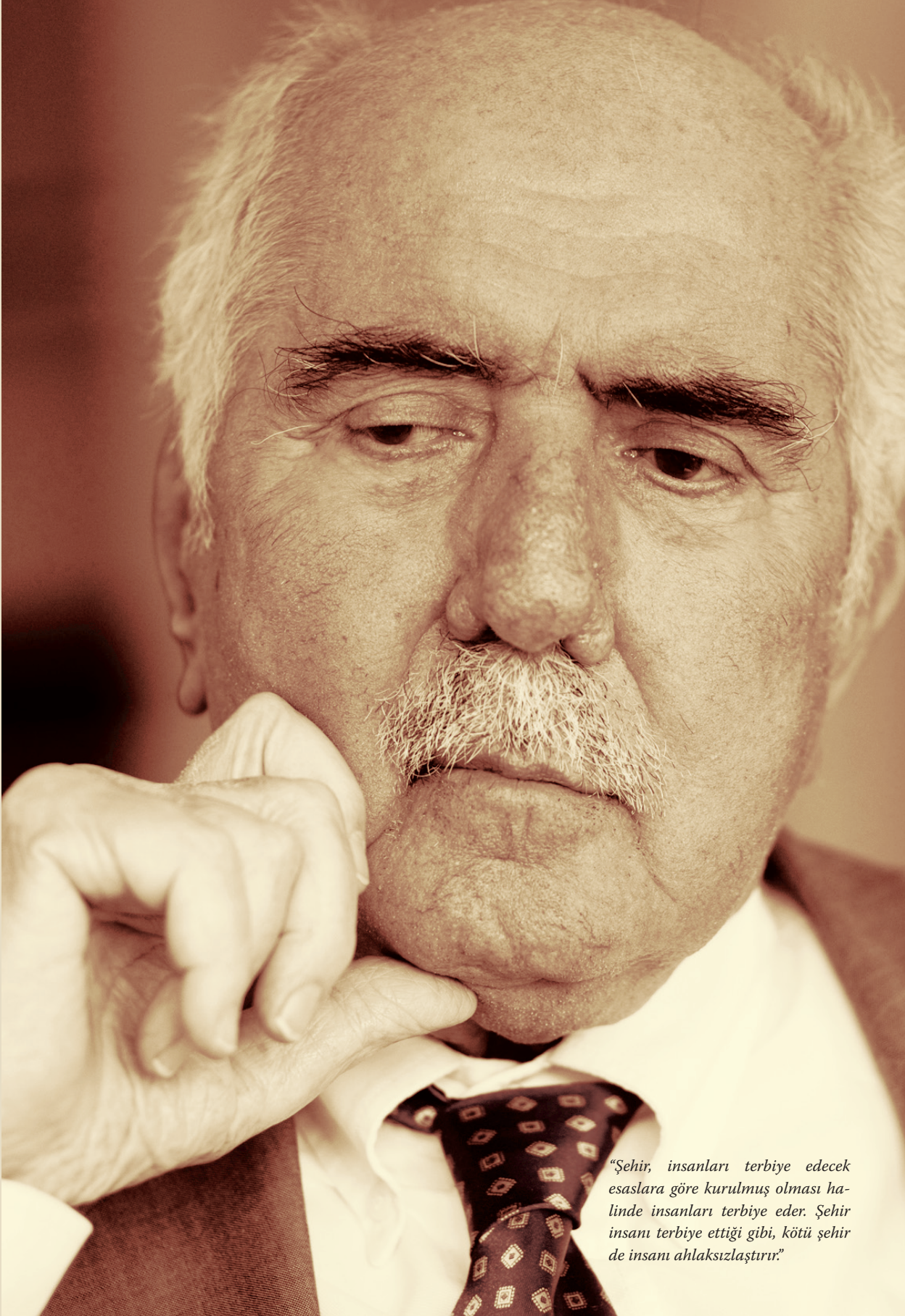
10. asırda Batı Kilisesi'nin tonoz ile örtülü biçimi gelişmeden evvel Bizans Kilisesi'nin monoteist telakkisine tekabül etmek üzere kubbe ile örtmek söz konusu olduğunda kubbe denemeleri daha küçük yapılarda yapılıyor ve nitekim Ayasofya'da en büyüğü yapılıyor. Yine tevhit esasına dayalı İslam inancı, bir taraftan teknolojik bilgiye sahip olduğu için 10. asırdan itibaren Büyük Selçuk Devletleri, daha sonra Anadolu Selçuk eserlerinde ve 13, 14 ve 15. asırlarda bin bir kubbe denemesi yapıldıktan sonra Osmanlılar bu kubbe tekniklerini geliştirdiler. Kubbe, Osmanlılar için yönü olmayan yapı. Yani, kible istikameti belirlenmiş olmakla beraber kilisede olduğu gibi insanı alıp bir yerden öbür tarafa doğru ilerlemeye mecbur eden bir mimari çerçeve reddedildiği için, insana yerini seçme ve konumunu seçme hakkı verildiği için -Hristiyan kilisesinden tamamen farklı olarak son derece önemli bir insan telakkisi vardı- bitaraf bir biçim olarak kubbe örtü kullanılıyor. Bu söylediğimin daha iyi anlaşılabilmesi için nakletmek istiyorum: Edirne Selimiye Camii'nde tam kubbenin altında bir müezzin mahfili var. Camiye girenler, mihraba doğru yürümüyor. Kilise olsaydı, insanlar o istikamette yürümeye mecburdular. Yani insanların oturdukları sıralar bir yol; içeri girildiği zaman oraya doğru yürümek mecburiyetindeyiz, kilisenin gösterdiği istikamette yürümek zorundaydınız. Hâlbuki din, insanlara verilmiş, herkese verilmiş. Emreden ve her şeyi düzenleyen bir üst otorite yok. Herkes, dinin hikmetlerine kendi başına ulaşma imkânına sahip. Ona yardımcı olacaklar, ilim adamları; ama emredici, sürükleyici bir müessese yok. Dolayısıyla Süleymaniye de öyle, Selimiye'de de. Hele Selimiye'de bu belirginlik çok mütahiş; kapıdan girenler, isteyen sağa doğru, isteyen sola doğru gidiyor. İnsanlar gelip namazı nerede kılacaklarsa, o yeri seçiyorlar. Safları teşkil ediyorlar, yani kilisenin verdiği sıralara oturmuyorlar. İnsanlar, beraberce safları teşkil ediyorlar. Düzeni herkes, elbirliğiyle, beraberlikle kuruyor ve ibadetlerini yapıyorlar. İbadetin yapıma şekli, ruhu, anlamı tamamen farklı. Kubbe, bu bakımdan, "Şuraya git, buraya git!" demeyen bir biçimdir.

Aslında hareketle birlikte düşündüğümüzde, daire olarak düşünürsek kubbeyi, dairesel harekette mebdesi ve müntehası, başlangıcı ve sonu yoktur, yani mekânsal bir hareket değildir, vaz'î harekettir. Konumları arasında bir hareketlilik söz konusu olur.

Bakın öyle olsa Pantheon olur. Yani o yorum, Pantheon'a götürür bizi. Öyle değil. Pantheon, yuvarlak planlı tek kubbeli bir yer. Putperest kültürün yapısı... Öyle değil. O bitaraf. Tabii biçimiyle manevidir, yani maddi tezahürü yok. Ama olduğu zaman da, mesela Edirne Beyazıt; İstanbul, Sultan Selim o büyük kubbe gelip duvarla birleşiyor. Tamamen *immateryal*, gayri maddi büyük bir satıh. Hiçbir istikamet vermiyor orası. İnsanlar yerlerini seçiyorlar ve safları insanlar beraberce, kolektif bir şuurla, ortak bir şuurla tesis ediyorlar. Her zaman o safları yeniden kurma iradesi ve fikrine sahipler. O zaman her fert,

“Şehir, insanları terbiye edecek esaslara göre kurulmuş olması halinde insanları terbiye eder. Şehir insanı terbiye ettiği gibi, kötü şehir de insanı ahlaksızlaştırır.”

yeniden yüce bir varlık oluyor. İbadetini yaptığı gibi, şehrini de yapan oluyor. Şehrini yaptığı zaman, Kofi Annan'ın dediği meşhur katılım gündeme geliyor. Bu sırada bir ev yanmış, o evin yerine yeni bir ev yapılacak. O evi yapacak kimse, yeni bir insan; ama eski evi biliyor. Kalfayla konuşuyor, "Şöyle bir şey yapalım." diyor. İşte, "Şuraya şu oda, buraya bu oda, pencereleri de şöyle açarız." diyor. Komşularla konuşuyor, "Evet tabii ev bir şey değil; ama o pencere benim bahçemi görürse ne olur?" diyorlar. Velhasıl bir iki noktada anlaşamıyorlar komşularla, muhtar çağırılıyor. Muhtarla beraber ihtiyar heyeti çağırılıyor, onlarla beraber konuşuyorlar. Rahmetli pederi de çağırıyorlar. Şimdiyse, "Ben çizdim, oldu." diyor bir adam. Bir kâğıt parçası getiriyor, onu inşa ediyor. Komşunun mahremiyeti, güneşi bahçesi filan... Kofi Annan'ın söylediği en yüksek düzey de bundan 50 sene, 80 sene evvel, tahrip edilmeden evvel Osmanlı şehirlerinin ruhunda yaşıyordu. Başarmak için başka çaremiz yok. O zaman sadeleştirerek, belki ev grupları, 7-8 evin bir ufak ev grubu olduğunu düşünerek bir şehir planı yapmamız lazım. O ev sahiplerinin birbirleriyle anlaşmış; kimlerin nerede oturacağı, şehrimizi inşa ederken kararlaştırılmış olmalı. İnsanların katılımıyla, birbirlerini rahatsız etmeyecek şekilde, bahçeler, evler belirlenmeli. Bu şekilde birbirine eklenen küçük toplum gruplarından mahalleler, mahallelerle de şehri vücuda getirecek bir şehir planlama yaklaşımı tesis etmeliyiz. Bu söylediklerimizin dışında, şehir plancısı dediğimiz insanlara emir verilir, şehrin göbeğinden 30 metrelik yol geçer, ona 15 metrelik yollar saplanır. Arazi, orası dağmış tepeymiş filan! Cetvelle çiziyorlar, arazi doğranıyor. Tüm araziyi kapatmışlar. Plan, diyelim ki üç kat olacak diyor, onlar başlıyorlar düşünmeye: "Neden üç kat olsun, dört kat olsa daha iyi değil mi?" Başlıyor artık, dört kat değil, beş kat olsa daha iyi; yok, sekiz kat olsa daha iyi. Sekiz olmasına kim karar verecek, o iyi adamdır. Hayırlıdır, diyor ve adam da yapmanın yollarını araştırıyor. Tüm toplum, bu yanlış şehir düzeninde ahlaksızlaştırılmış vaziyette. Ama bir şehir nedir bilmeyen -hatta benim bildiğim- mimari yapamayacağını anlayanlar, içlerinde benim talebelerim, arkadaşlarım, sınıf arkadaşlarım da var, şehir plancılığı yapmaya gittiler. Ben de gittim; ama ben, savaş vermek için gittim. Eflatun'da da var bu. Eflatun, "Şehir insanı terbiye eder." diyor. Şehir, insanları terbiye edecek esaslara göre kurulmuş olması halinde insanları terbiye eder. Hâlbuki bizim cumhuriyet şehirleşmesinde tam aksine. Şehir insanı terbiye ettiği gibi, kötü şehir de insanı ahlaksızlaştırır. Biz, bu kötü şehri yaşadık. Dolayısıyla bu yüksek şehirleşme, yüksek ahlaki ve kültür değerlerine sahip bir toplumun inşası için de bir fırsatmış gibi geliyor.

Bütün bunların hepsi ahiret için. Yani bizim işimiz değil demeyin, yarın işiniz olacak. Yarın eviniz olacak, çocuğunuz olacak. Peki, onun oynayacağı bahçe neresi olacak? Nerede okula gidecek? Belki sizin babanız da benim gibi, Bursa'nın merkezinden Hisar'a, aşağı yukarı 1.5 kilometre, 2 kilometrelik yol yürüdü. Ben 8 yaşında bir çocuğum; 2 kardeşim var, birisi 7, diğeri 6 yaşında ve biz, şehrin merkezinden, şehrin merkezini sey-

rederek, ağaçların içinden, alışveriş yerlerinden yürüyerek gittik okula. Bursa'nın tadını çıkartarak... Öğleyn teneffüs vardı. Teneffüste çocukları okulun önündeki meydana, Orhangazi ile Osmangazi türbelerinin önündeki küçük meydana oynamak üzere bırakırlar. Sınır da yok. Bütün kalede koşmaca, yahut hırsız polis oynanırdı. Birileri saklanır, öbürleri onları kovalar. Ben böyle köşeye saklanıp komşu duvarın üzerinden sarkan çiçeklerle yerdeki evlerin güzelliğini seyredip o manzaradan çok hoşlandığımı, saklanma yeri olarak öyle bir yeri birçok defa kullandığımı hatırlıyorum. Bir çocuk, şehirde böyle yaşar. Neden çocuğa bu imkânı vermeyelim, neden çocuk otomobillerin arasında ezilme tehlikesiyle yaşasın? Tabii modern şehir planlaması, otomobillerin yeri şurası, insanların yeri burası diyor. Ama Türkiye, modernliğin de ne olduğunu henüz anlamamış bulunuyor.

Mimar Sinan kendi eserinde, talebesine imla ettirdiği Tezkiretü'l-Bünyan isimli eserinde, "Cami âlemdir, cami Kâbe'dir." diyor. Camiye anlamlar yüklüyor. İşte camlardan geçen ışıklar melekleri temsil eder, oradaki çeşme Kâbe'deki zembereği temsil eder. Minarelerin sayısı şunu temsil eder. O renkli ışıkların böyle rengârenk hareketleri, insana, cennetteki meleklerin o cennet içindeki uçuşlarını hatırlatır. Cami cennettir, diyor mesela.

Balkanlar'da, Ermeni ve Gürcü sanatlarında, 9. asırda kullanılan süsleme unsurları, tam da aynı unsurlardır. Asma yaprağı, salkım ve filiz... Asma filiz. Ancak Ermeni Kilisesi ve Gürcü Kilisesi'nde bu unsurların yan yana gelişi, iki farklı üslup oluşturuyor. Bunların bütünlüğünün yapısı tamamen farklı. Bu da Ermeni Kilisesi'nin ve Gürcü Kilisesi'nin düşünce sistemindeki farklılardan kaynaklanıyor. İki asırlık dönemi anlatıyor kiliselerin inanç sistemlerindeki değişimler. Bu, tezyinatın biçiminde de aynı değişimleri getiriyor. Yani bütünlük telakkisi nasıl değişiyor? Parçaların nitelikleri nasıl değişiyor? Parçaların ilişkilerine ait düzen nasıl değişiyor? 1938'de bana da hocalık etti, Ernst Diez'in sistemine "Genetik estetik" dendi. Sanat eserinin genetiği dendi. Ernst Diez, sistematiği İslam sanatlarına tatbik etti. Mesela ferdiyetin yüceliği diye bir şey; bunun bütün ve Hristiyan ferdiyetiyle farkını anlatıyor. Buna dayanarak ferdiyetin yüceliğiyle bütünle ferdin ilişkisini açıklıyor. Bu bir barok ilişki değil. Barok din; ama barokta fert, bütün içerisinde eriyor, burada değil. Orta Çağ'da fert var; ama tamamıyla bütünün ana niteliklerine bağlı. Hâlbuki İslam'da ferdiyetin yüceliği, yüce niteliklerin yan yana gelmesiyle ornamentalist tek bütünlük oluşturuyor. Bu insanlık tarihinde tek oluşum. İslam sanatının da temel niteliği. Şimdi bu nevi meselelerin çözüldüğü binada ışığın meleği temsil etmesi, bilmem neyi temsil etmesi, bunlar tali meseleler. Halk arasındaki efsaneler.

Bakın, bu nevi yorumlar İslam'a da karşıdır. Tamamen öyle. İslam'da söylenecek şey, bütün açıklığıyla söylenir, o kadar. Güzellik bunlarla olmaz. Yapının kendisi bir gerçek, kendisi, biçimler bir gerçek. O biçimlerin kendi aralarındaki münasebetleridir Süleymaniye'yi müstesna, güzel yapan. Ona uydurulmuş yamanmış hikâyeler değildir. İki sayfalık Süleymaniye metni var. Hatırlıyorsunuz. Orada bizim yüreğimizi oynatan şey, bu nevi hikayelerin hiçbiri değil. Bunların hiçbiri yok. Orada insanın yüreğini oynatan, akıl almaz derecedeki biçimler, bütünlüğün yüceliği, büyüklüğü... Süleymaniye'yi hep geziyorum. Ama çocuklarımın çektiği bir fotoğraf var. O fotoğrafı gördükten sonra dedim ki "İnsanlık tarihi, bundan daha büyük hiçbir şey yapmadı." Hatta Selimiye'nin bile buna benzer bir resmi mümkün değil. Şimdi eğer böyle hisler uyandırıyor; karşısına Pantheon'u koy, Notre Dame Kilisesi'ni koy, Tac Mahal'i koy, Çin eserlerini koy, bunların hepsini gözümün önüne getireyim, hiç birisi Süleymaniye'ye yaklaşamıyorsa, pencereler bilmem ne hissi veriyormuş... (gülüyor) Bunlar fasa fisodur.

Turgut Bey, bir İngiliz kadın sinemacı var, yönetmen Sally Potter. Tarihi Yarımada'yı, özellikle Süleymaniye'yi merkeze alarak 3 gün İstanbul'da kalmış, öyle bir yere oturmuş, uyuyamamış. 3 gün uyuyamadım diyor. Gene nefes alacak kadar uyumuştur ama uyuyamadım diyor. Bu ne kadar muhteşem bir güzellik.

Tabii ki. Doğrusunu isterseniz dünyamız, yalnız Süleymaniye değil, başka şehirler de üretti. Biz Bursa'da oturuyorduk. Babam Fransızca biliyordu. Çağırmişlar, bir Fransız grup varmış, birlikte Yeşil Cami'ye girmişler; akşam olunca zorla çıkartmışlar. Hepsini girmiş, oturmuş, akşama kadar kalmışlar. Babamı çağırdılar, "Bu adamları al götür." diye. "Biz böyle bir müze görmedik." demişler. Hakikaten kültürümüz eşsiz güzellikler yaratmış. Bunlar çok önemli şeyler. Dilin kendi alanına ait güzelliğini kendi yerine, binanın kendisine ait güzelliğini kendi yerine koymak İslam Dünyası'nın başardığı en büyük işlerden biridir. Bu konuda şuna benzer önemli bir şey yazıyor kitaplarından birinde: Mimariyi edebî benzetmelerle, yakıştırmalarla yücelten Batı Dünyası'nın bu temel yanlışına hiçbir şekilde düşmeyerek insanlığa mimarının mimari olarak yüceliğini, edebiyatın edebiyat olarak yüceliğini ortaya koyma fırsatını vermiş Türkler. Bununla da insanlığa en büyük katkıyı yapmışlardır.

Bursa'da hanımlar birbirlerine misafir gittikleri zaman evlerin, sokakların güzelliklerini anlatıyorlar. Pencereden giren ışığın güzelliğini filan değil. Anlatabiliyor muyum? Edebiyat değil. Haa edebiyat da yapıyorlardı, karşılıklı oturup şiir de söylüyorlardı. Ama şiir şiir, mimari mimariydi.

Mesela minyatürden yola çıkarak minyatür yapma tarzının, şeyleri resmetme tarzının, aslında varlığa ilişkin bir bakışla irtibatlı olduğu, o nahivliğin oradan geldiği söyleniyor. Yani varlığa ilişkin bizim bakışımız; tavrımız, natüralistik şeyi çıkarıyor örneğin...

Elbette. Tam orada olduğu gibi. Mimari de; hiçbir natüralistik unsur eklenmeden taş, yapı, biçim, bunların bütünlüğü olarak güzelliği anlaşılacak bir sanat. Fonksiyonlar da öyle.

İşte buradan öyle bir yorum yapılabilir. Varlığa ilişkin, varlığa karşı alınan tavır, ona bakış.

Tabii, tabii. Biraz evvel konuşurken söyledim: Selimiye'nin tamamen merkezî bir ufkunun olması, üzerine yerleştiği büyük topografyanın ruhuna uygun bir biçimlendirmedir. Süleymaniye ise, üzerine yerleştiği arazinin uzayan Haliç, uzayan Yarımada'nın kıyısında uzayan bir arazinin üzerinde olmakla biçimlendirilmiştir. Şimdi, kiliseler ince uzundur. Kategorik olarak ince uzundur, yani ne olursa olsun. Bu İslam ile Hristiyanlık arasında son derece önemli bir farktır. Vız gelir kiliseyi yaptırana arazinin biçimi. Her türlü zorluğa katlanır; kilise, uzayan bir hacimdir. Hâlbuki bütün İslam dünyası, yapının yerleştiği yerin ruhuna göre -o nasıl bir çevrenin içerisinde ise- ona ait, onu tamamlayan, onun güzelliğine tekabül eden bir güzellik meydana getirmektedir. Hz. Peygamber'in emri açıkça söylüyor: "İnsanın dünyada esas vazifesi, dünyayı güzelleştirmektir." diye vurguluyor. Bu böyle buyrulduğuna göre Müslüman mimar, tamamen Hristiyan yaklaşımdan farklı olarak onu ona göre yapıyor. Selimiye'nin içerisine giren insanları, onun fotoğraflarını çekerken geçen yaz, şunu gördüm: İnsanlar kapıdan giriyorlar, işte rastlaşıyorlar, selamlıyorlar, sonra safları teşkil ediyorlar. Yani her fert, en büyük, en yüce fiili meydana getirirken onun kuralını diğer insanlarla beraber inşa ederek, kendi yerini onun içerisine koyarak bunu yapıyor. Kilisede, kilisenin emrettiği iskelelerin içerisinden birine oturuyorsunuz. Yani bana namütenahi bir fark gibi gözüküyor, değil mi?

Kiliselerin karanlık, camilerin aydınlık olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tabii bir durum yani oradaki; bakın, zorlanarak bir mistifikasyon içerisine insanların sürüklenmesi diye bir şey var. Müzik de öyle mesela. O müziğin devamı barok müzik de öyle. Değil mi, barok müzik de insanları alıp sürüklemeyi öngörüyor. Hâlbuki bizim müziğimizde, gökteki yıldızlar gibi duruyor sesler. Büyük boşluğu adeta tezyin ediyor, küçüklüğüyle. Sözde aydınlarımızın hakir gördüğü o küçüklüğün yüceliği, maalesef anlaşılmamıştır.

Monumental olmamasının...

Hayır, hayır, monumental. Hem monumental hem tezyinî. Yine Hz. Peygamber'in bir irşadına dayanarak, en büyük çözümlenme, zıtların bir aradallığıyla oluşan çözümlenmedir diyorum. Değil mi yani?

Şimdi bakın, söylediğiniz tarzda yakıştırmalar, doğrusu bir yerden sonra her iki boyutta da zarara sebep oluyor. Elbette ki Süleymaniye, başından sonuna kadar her İslam cami tasavvurunun temelleri üstünde kurulmuş bulunuyor. Ama varlık tasavvurundan tedris edinilen biçimler, o varlık tasavvurunu tedris etmek için alet değiller. Varlık tasavvurunun emrettiği, dünyayı güzelleştirme emrinin çözümlenmesidir.

O varlık tasavvurunun hâkim olduğu zihnî verimler oldukları için, bir şekilde o varlık tasavvurunu yansıtmış oluyorlar. Dolayısıyla da bir dil kurmuş oluyorlar. Mimari bir dil.

Mimari dil, evet mimari dil... O zaman bize kapıyı açan şeylerden biri de tasavvuf. Haller... En başından itibaren tasavvufi hallerin bina içerisinde yaşanmasına, herkesin kendi düzeyinde, kendine göre yaşanmasına imkân veren bir çözümlenme. O bakımdan birtaraf; ama yüce. Barok sanattan değil mi? Barok sanat, insanı ensesinden alıyor, sürüküyor. Barok müzik gibi. Nasıl bizim hakir görülen musikimiz, âdeta büyük sessizliğin içerisinde böyle birbirinden güzel nakışlı noktalar gibi varsa, o da sonsuzluk içerisinde öyle var olan güzellik nesnelere. Şimdi doğrusu herhangi bir fikri buna yamarsanız, bu defa biçimi put haline getirmek gibi bir yanlıgı da teşekkül ediyor, değil mi? O biçim, şu fikri temsil ediyor deseniz, o zaman totemleşiyor değil mi? Hâlbuki onu totemleşirmek yok.

Eğer soru yoksa, beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Biz teşekkür ederiz, nefes nefese dinledik, Allah razı olsun.

*“İslam'da söylenecek şey, bütün
açıklığıyla söylenir, o kadar.”*

Ahiret eğer korku verici bir şeyse beraberinde korkuyu aşacak, korkuya sebep olacak gelişmeyi, olumsuz gelişmeyi düzeltecek bir iradeyi, bir bilinci de gerekli kılıyor. Bu da insanı, ahiret bilinciyle beraber geleceğin sorumlusu olan varlık haline dönüştürüyor. İnsanı dünyayı güzelleştirmekle mükellef, yükümlü varlık haline dönüştürüyor. Ahiret kelimesinin anlamının kaybedilmiş olması, toplumumuzda hakikaten toplumla bütünleşmiş bir gelecek çabasının; planlama, şehir, yani binaların inşası ile ilgili meseleleri arka plana, gündemin dışına iten, daha ziyade güncel olan içerisinde yaşamaya kapıları açan bir tavrı hâkim kılıyor.

Turgut Cansever

Bu kitapçık 3 Mart 2012 tarihinde İlimi Etüdler Derneği, Teknik Elemanlar Derneği, 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü ve Üsküdar Belediyesi'nin işbirliği ile düzenlenen *Turgut Cansever'de Şehir ve Mimari* isimli toplantı münasebetiyle hazırlanmıştır.

Katkıda Bulunanlar: Yunus Çolak, Furkan Selçuk Ertargin, Fatih Kafalı, Akif Kuruçay, Lütfi Sunar, Murat Şentürk, Ömer Yıldız
Fotoğraflar için Emine Öğün ve Emre İşleke'ye teşekkür ederiz.